

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 2. – 2018. – С. 75.
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 2. – 2018. – pp. 75.
DOI
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(477) «1917/1921»

© Руслана Давидюк¹ (Рівне)

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 – 1921 рр. У ДИСКУРСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ МІЖВОЄННОЇ ВОЛИНИ

У суспільному дискурсі міжвоєнної Волині помітне місце займало відзначення пам'ятних подій Української революції 1917 – 1921 рр. Урочисті богослужіння, академії, присвячені проголошенню IV Універсалом незалежності УНР, подіям Крут, Другому Зимовому походу і героям Базара, стали традиційними. Сприяли збереженню історичної пам'яті впорядкування військових могил, спорудження пам'ятників і надгробків померлим воякам. Після 1926 р. пріоритет у щорічних пошануваннях належав панахидам за Симоном Петлюрою, академіям, присвяченим його пам'яті.

Ключові слова: Українська революція, Друга Річ Посполита, Волинське воєводство, пам'ятні події, військові могили, академії, панахиди.

Ruslana Davydiuk (Rivne)

UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917 – 1921 IN THE DISCOURSE OF THE NATIONAL MEMORY OF THE INTERWAR VOLYN

Abstract. *In the public discourse of interwar Volyn, the celebration of memorable events of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 took an important place. The bearers of national ideology were politicians, military, public figures who did not accept Bolshevik rule and found themselves in political emigration in Poland. They formed the phenomenon of the state in exile, did not forget the traditions, kept the memory of the liberation struggle. Having settled in Volyn voivodeship, political emigrants intensified socio-political practices associated with the celebration of Ukrainian revolutionary events. The solemn church services, the academies devoted to the proclamation of independence of UNR by the 4th Universal (Declaration), the Battle of Kruty, the Second Winter Campaign and the Bazar's heroes became traditional. The ordering of military graves, the construction of monuments and tombstones for deceased soldiers contributed to the preservation of the historical memory. After 1926, the priority in the annual commemoration belonged to the memorial services for Symon Petliura and to the academies devoted to his memory.*

Keywords: *Ukrainian Revolution, Second Polish Republic, Volyn voivodeship, memorable events, military graves, academies, memorial services.*

100-річчя Української національно-демократичної революції, що започаткувала досвід державотворення у новітній історії країни, сьогодні вшановується цілою низкою заходів: відкриттям виставок, проведенням конференцій, меморизацією місць пам'яті. У цьому контексті актуальною та повчальною видається проблема відзначення подій Української революції 1917-1921 рр. у суспільному дискурсі міжвоєнної Волині.

Метою статті є аналіз традиції збереження історичної пам'яті про події Української революції у Волинському воєводстві. Означена проблема не знаходила висвітлення у сучасній історіографії, за винятком одиничних розвідок, присвячених вшануванню подій революції на території міжвоєнної Галичини¹. Основою для написання статті послужили архівні документи та матеріали міжвоєнної періодичної преси.

¹ д.і.н. доцент, професор кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету.
Doctor of History, Associate Professor, Professor of the Department of History of Ukraine in Rivne State
Humanitarian University.
orcid.org/ 0000-0003-0485-5121
E-mail davrus63@gmail.com

Пошанування подій революції відбувалося значною мірою з ініціативи українських політичних емігрантів, у минулому громадян УНР, які попри труднощі і перешкоди польської влади, поселилися на території Волинського воєводства. У суспільно-політичному дискурсі українців одним із головних було відзначення дати 22 січня: проголошення IV Універсалом незалежності УНР. У 1928 р. передовиця «Української ниви» під назвою «22 січня» присвячувалася проголошенню незалежності УНР у 1918 р. і акту соборності 1919 р. Автор писав про проблеми роз'єднаності українців через дев'ять років, водночас стверджуючи: «на крові і стражданнях тих, що полягли в ім'я ідеалів, проголошених 22 січня, буде збудовано українську державу»². Зауважимо, що про Акт соборності 1919 р. на Волині згадували менше, ніж у Галичині. Причиною була проурядова позиція значної групи українських політичних емігрантів, які зважали на реакцію польської влади та поділяли її бачення вирішення української проблеми. Хоча членкиня «Союзу українок» у Рівному Антоніна Горохович 26 січня 1937 р., наголошуючи на позитивному ставленні до справи вшанування Симона Петлюри, підкреслювала, що потрібно «ширити поміж народом культ героїв, праця мусить проходити під гаслом соборності всіх земель, а не навпаки»³.

З нагоди святкування річниці IV Універсалу, 22 січня 1935 р., управа «Союзу українок» у Рівному за підписами очільниці П. Багринівської, заступниці О. Байдак і секретаря М. Кузьминої, надіслала привітання родині С. Петлюри й обрала «почесним членом Союзу Українок у Рівному Ольгу Опанасівну Петлюрову»⁴.

Плідною була діяльність із збереження пам'яті про події Української революції священика Святоблаговіщенської церкви у Ковелі Івана Губи, який закінчив пастирські курси при богословському факультеті Кам'янець-Подільського університету. У листопаді 1937 р. у Ковелі отець Губа відправив службу Божу та панахиду за 359 вояками, полеглими під Базаром. На заклик священика присутні зібрали 12 зл. для сиріт українських емігрантів. Тоді ж зібрання, присвячене пам'яті загиблих повстанців Другого Зимового походу, відбулося з ініціативи голови ковельської філії «Союзу українок» Олександри Підгірської⁵.

Іван Губа служив панахиди за українськими вояками, загиблими під Крутами, виголошував промови про жертвовність українських студентів і учнів⁶. Священик сказав: «У боротьбі за національне визволення ці знаменні місяці – січень і листопад – назавжди лишаються у споминах українського народу»⁷. Панахиди за полеглими, національні промови виголошував капелан Армії УНР Павло Пашевський, настоятель Луцької Чеснохресної церкви. 10 березня 1930 р. він відслужив панахиду за «всіх убійних, замучених на батьківщині і тих, що сидять у більшовицьких тюрмах»⁸.

Традиційно урочисто влаштовували академії, присвячені постаті Симона Петлюри, подіям Крут, героям Базара культурні осередки, утворені з ініціативи українських політичних емігрантів. 1 листопада 1936 р. відзначили 15-ті роковини Другого Зимового походу Армії УНР у «Рідній хаті» м. Луцька. Захід відкрив Пилип Пилипчук, присутні вшанували пам'ять полеглих уставанням, хор співав «Вічну пам'ять», «Чуєш, брате мій». Учасник Другого Зимового походу Сергій Тимошенко поділився споминами, демонструючи шлях українських вояків на спеціально намальованій мапі. Оповідач аналізував причини поразки походу, згадував про відвагу та самопосвяту старшин, козаків, цивільних урядовців, геройську смерть міністра М. Білінського. Академія в Рівному, присвячена пам'яті розстріляних під Базаром, складалася з панахиди за загиблими 22 листопада, виступу хору Рівненської української приватної гімназії під диригуванням Созонта Кальмуцького, декламування віршів, виголошення реферата Данила Ковпаненка. Відзначили пам'ять героїв Базара також у Ковелі, де з рефератом виступив Йосип Мацюк, а всі присутні старшини та козаки Армії УНР прийшли із «Хрестами Симона Петлюри»⁹.

Як данину загиблим під Базаром у Здолбунові організували збір коштів на допомогу учням школи ім. Симона Петлюри у Перемишлі та Рівненської української приватної гімназії, на впорядкування козацьких могил у селах Здовбиця та Михалківці Здолбунівського повіту, с. Зимне Володимирського повіту. У м. Олександрія Рівненського повіту 13 грудня 1936 р. свято Базара розпочалося богослужінням, після чого відбулася академія у школі, на яку прибуло близько 300 осіб. Вступне слово промовляв Д. Ковпаненко, виступав хор, декламувалися вірші¹⁰.

30 січня 1937 р. в Українському клубі «Рідна Хата» у Луцьку численне громадянство зібралося для відзначення 19-ї річниці трагічних подій під Крутами. З промовами виступили Л. Михайлів,

Є. Богуславський, П. Пилипчук, О. Ковалевський, посол С. Тимошенко¹¹. Тоді ж урочисту академію з нагоди річниці проголошення незалежності УНР провела «Рідна хата» у Рівному за участю С. Скрипника і Д. Ковпаненка¹². Український спортовий клуб «Горинь» 31 січня 1937 р. влаштував у Рівному зібрання, присвячене героям-крутянцям¹³. У той же день свято пам'яті крутянців відбулося у Радивиліві¹⁴.

З ініціативою відзначити 10-ту річницю утворення Першого гайдамацького куреня ім. Отамана Кармелюка, що виник у січні 1918 р., виступив адвокат Григорій Степура. Він вважав за необхідне написати бойову історію підрозділу, закласти «Пом'яник» полеглих для молитов при Луцькій Чеснохресній церкві. Реалізуючи такі плани, звернувся через пресу до колишніх командирів, старшин, козаків із проханням надсилати йому спомини, фотографії, автобіографії тощо¹⁵.

У міжвоєнний період побачили світ поетичні твори про події революції. У 1923 р. журнал «Веселка» надрукував поему Романа Бжеського «Срібносиня легенда», присвячену Січовим стрільцям, вірші «Легенда Крут», «22 січня», «Тим, що полягли під Базаром». Крім літературних творів, Роман Бжеський писав публіцистичні статті, у яких розмірковував про питання майбутнього устрою Української держави. У 1924 р. накладом управи Української народної партії (соціалістів-самостійників) у Рівному вийшли спомини отамана Володимира Оскілка «Між двома світами»¹⁶, своєрідне оправдання/пояснення своїх дій у роки революції, зокрема спроби перевороту 1919 р. у Рівному. Із нагоди відзначення 10-ліття смерті Головного отамана С. Петлюри редакція «Української ниви» оголосила конкурс на краще оповідання чи спогад із часів визвольної боротьби та встановила нагороди¹⁷. Надіслані на конкурс оповідання розглядала вже редакція «Волинського слова» (з 1 січня 1937 р. «Українська нива» виходила за назвою «Волинське слово»), вирішивши нагородити Михайла Крага за оповідання «То було так» і Раїсу Мачушенко за оповідання «Спогади»¹⁸.

Епізодично з'являлася у західноволинському просторі інформація про Михайла Грушевського. Газета «Діло» повідомляла про переїзд голови Української Центральної Ради (УЦР) до СРСР, зацентрувавши на його відвідуванні радянського посольства, спілкуванні з послами до сейму. Останні телеграфічно повідомили про це своїх прихильників у Здолбунові. Зацікавлені прийшли на залізничний вокзал (там була митниця), щоб привітати відомого науковця¹⁹. Відгукнулися волиняни і на смерть голови УЦР. 16 грудня 1934 р. у Чеснохресній церкві у Луцьку єпископ Полікарп відслужив заупокійну панахиду за М. Грушевським у присутності багатьох людей. Богослужіння з приводу смерті М. Грушевського відбулося 2 грудня 1934 р. у Святокатеринівській церкві м.Здолбунова²⁰.

Найбільшою увагою на території Волинського воєводства було оточене ім'я Симона Петлюри, позаяк тут опинилося багато його соратників. Паризький процес Шварцбарта та звільнення вбивці «оповило ім'я Петлюри ще більшим авреолом мучеництва»²¹. Перші траурні заходи відбулись у травні – червні 1926 р. у містах і містечках Волині²². Надалі щороку, у травні, відзначали річницю від дня смерті Головного отамана. 24 травня 1936 р. у клубі «Рідної хати» в Ковелі спогадами про Симона Петлюру ділились емігранти з різних міст воєводства, зокрема Михайло Крат, Михайло Тележинський, Гнат Стаднюк, Йосип Мацюк, Сергій Бачинський та ін²³.

Управа «Товариства ім. Лесі Українки» запровадила для учнів приватної української гімназії у Луцьку стипендію ім. С. Петлюри, а 30 грудня 1936 р. – стипендію ім. генерала Олекси Алмазова²⁴. У дні пам'яті за С. Петлюрою згадували військових, які під проводом Головного отамана віддали своє життя за Українську державу. «Густо і рясно вкрита Волинь могилками хороброго війська Отамана Петлюри, відомих серед народу під назвою «могилок петлюрівців». Автор «Української ниви» закликав збирати відомості про такі могили, подавати їх дописи, спомини і фотографії»²⁵.

Впорядкування могил загиблих побратимів стало особливо важливою справою емігрантів. У Корці, Межирічах, Тучині, Здовбиці, Острозі, Глинську, Ульбарові, Дермані й інших волинських селах діяли гуртки, учасники яких опоряджали військові могили. З ініціативи хорунжого Семена Новака було впорядковано поховання українських вояків у с. Даничів. Пам'ятник загиблим установили в Костополі. Для встановлення у Рівному пам'ятника отаманові Василеві Тютюннику, який помер у цьому місті від тифу у грудні 1919 р., створили спеціальний комітет, який очолював керівника місцевої філії УЦК І. Литвиненко²⁶. Зусиллями комітету зібрали близько 900 зл., що дало змогу встановити на місцевому дубенському цвинтарі обеліск В. Тютюнникові, урочиста посвята якого відбулася 14 жовтня 1931 р.²⁷. Поряд із Василем Тютюнником поховали колишнього начальника

військово-ветеринарної управи Українського генерального військового секретаріату Костянтина Вротновського-Сивошапку, який помер у 1929 р. у Рівному і заповів поховати його поблизу отамана.

У 1935 р. зусиллями української громади й емігрантів у Здолбунові встановили й освятили пам'ятник полковнику Борисові Магеровському, що помер 1926 р.²⁸. До спорудження пам'ятника на могилі генерала Олекси Алмазова долучилася студійна комісія Волинського українського театального товариства (ВУТТ), яка передала виручені від вистав на Шевченківських академіях кошти на його спорудження. До осені 1937 р. спільними зусиллями зібрали 700 зл. З метою збільшення суми благодійного фонду будівництво перенесли на весну²⁹. Ініціатором відновлення могил загиблих українців на цвинтарі у Сарнах став сотник Василь Раєвський. У братській могилі на місцевому цвинтарі було поховано більше як 245 українських юнаків, загиблих у боях із більшовиками 1919 р. за станцію Сарни. Якийсь час могила залишалася занедбаною. 1924 р. до дерев'яного хреста прикріпили відповідний напис, а поховання впорядкували за козацьким звичаєм, насипавши високий курган³⁰. Мешканці с. Любиковичі Сарненського повіту 1932 р. установили на місцевому цвинтарі пам'ятник у формі хреста на могилі загиблих 1918 р. українських козаків. До цієї справи долучилися представники сарненської філії Товариства ім. митрополита Петра Могили, очолюваної інженером Анатолієм Гурандо³¹. Урочисте посвячення хреста на могилі 28 козаків Армії УНР, яких розстріляли більшовики, відбулося у м. Ланівці Крем'янецького повіту за присутності більше як 1500 осіб³². Після того, як поховання вояків Армії УНР були віднайдені на цвинтарі у с. Олександрія, активісти їх впорядкували, поставили хрести і щороку на Провідну неділю відправляли панахиди³³.

Освячення пам'ятника на могилі вояка Армії УНР, який поліг у бою з більшовиками 1920 р., відбулося 17 травня 1936 р. за великого числа населення та священників у м. Гоща. Прикметно, що місцеві українці поставили цей пам'ятник власним коштом³⁴. Велике поховання українських вояків, убитих більшовиками 1919 р. у місцевому шпиталі, впорядкували на цвинтарі поблизу монастиря в Крем'янці. Українська громада опікувалася цими могилами, опорядивши 38 індивідуальних могил та 1 братську, поставили огорожі та пам'ятник – високу бетонну колону із золотим тризубом і написом «Їх смерть життя розбудить у народі. Це початок борні, а не кінець». Щорічно першого понеділка після Великодня та на Покрову на цих могилах, прикрашених вінками, військовими та національними емблемами, відправляли Службу Богу, панахиди українською мовою. 1937 р. поліція зацікавилася такою політикою пам'яті українців. Їм не сподобалося, що на могилах «із піску висипали тризуб в обрамленні рушниць і шабель, що лунало «Боже великий, єдиний», «Ще не вмерла Україна», тому розпочалося розслідування: хто впорядковував могили, чому їх так прикрашали тощо³⁵.

Проте іноді до акцій увічнення пам'яті загиблих у роки революції долучалася місцева польська влада, згадуючи про союз С. Петлюри з Ю. Пілсудським, слова прощання Маршала з військом УНР 18 жовтня 1920 р.: «Прощаюсь з прекрасним військом УНР і стверджую, що в найтяжчі хвилини, серед нерівних боїв, несло воно високо свій прапор, що на ньому було написане гасло: «За нашу і вашу волю», яке є символом віри кожного порядного вояка»³⁶. Схожим до цього відбулося посвячення хреста на могилі-пам'ятнику, що його насипали на честь С. Петлюри громадяни с. Великий Олексин. На урочистості прибули представники «Просвітянських хат», виступав посол С. Скрипник, було вивішено українські та польські прапори, українською мовою проведено панахиду, співали українські хори³⁷.

Іноді в пошануванні полеглих українських вояків брало участь і чеське населення. Чехи с. Квасилів звернулися за дозволом перепоховати на цвинтарі останки невідомого українського вояка, який загинув 1920 р. на полі, що належало місцевому чехові. На перепоховання, що пройшло на «Зелені свята» 1937 р., зібралися українці та місцева чеська громада. Велика кількість людей навіть викликала невдоволення місцевої польської влади³⁸.

До вшанування пам'яті загиблих українських вояків залучали місцеву молодь. Зокрема, учні української гімназії у Крем'янці, попри заборону дирекції, 14 жовтня 1929 р. прибрали та прикрасили тризубами, жовто-блакитними стрічками, вінками могили на місцевому цвинтарі³⁹. Українська молодь м. Турійська відіграла кілька вистав, а зібрані кошти передала на пам'ятник невідомому українському воякові⁴⁰.

Отже, події Української революції 1917 – 1921 рр. знайшли своє пошанування у середовищі західноволинської громади, насамперед українських політичних емігрантів, колишніх учасників цих подій. Саме вони пропонували формат святкувань, їх ідеологічну наповнюваність. Найбільш поширеними були відзначення подій 22 січня – проголошення IV Універсалом незалежності УНР, подвигу героїв Крут, загиблих під Базаром під час Другого Зимового походу. Незважаючи на фінансові труднощі, емігранти опікувалися збереженням пам'яті борців за українську державу, збирали кошти на встановлення надгробків померлим побратимам, упорядкуванням їхніх могил. Особливо пошановували ім'я Симона Петлюри, а панахиди його пам'яті набули статусу традиційних у Волинському воєводстві.

¹ І. Соляр, *Українська революція 1914-1923 роках в національній пам'яті галичан у міжвоєнний період XX століття* [Ukrainian revolution of 1914–1923 in the national memory of galicians in the interwar period], in: «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність», 2017, вип. 29, с. 157- 164.

² 22 січня [January 22], *Українська нива* (Варшава), 1928, н. 9, 22 січня, с. 1.

³ Державний архів Рівненської області, ф. 3 «Союз Українок», оп. 1, *спр.* 2 Статут Товариства «Союз українок» в Рівному. Протоколи засідань та ін., арк. 55 зв.

⁴ *Тризуб* (Париж), 1935, н. 12, 24 березня, с. 14.

⁵ *У Польщі* [In Poland], *Тризуб* (Париж), 1937, н. 50, 26 грудня, с. 28–29.

⁶ *Ковель у дні українського смутку* [Kovel on the day of Ukrainian sorrow], *Тризуб* (Париж), 1932, н. 28–9, 10 липня, с. 42.

⁷ О. К. *Свято проголошення незалежності України* [Celebration of declaration of Ukraine's independence], *Українська нива* (Варшава), 1927, н. 5, 4 лютого, с. 3.

⁸ *Лист з Волині* [Letter from Volyn], *Тризуб* (Париж), 1930, н. 12, 23 березня, с. 9–10.

⁹ Р. Давидюк, *Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства* [Ukrainian political emigration in Poland: staff, structure, social and political practices in the Volyn Voivodeship], Львів-Рівне, Дятлик М., 2016, с. 482.

¹⁰ *Волинське слово* (Луцьк), 1937, н. 2, 7 січня, с. 4.

¹¹ *Волинське слово* (Луцьк), 1937, н. 5, 4 лютого, с. 4.

¹² Держархів Рівненської обл., ф. 33 Прокуратура Рівненського окружного суду, оп. 4, *спр.* 86 Звіти і рапорти Волинського воєводського управління державної поліції про суспільно – політичне становище на території воєводства, арк. 82.

¹³ *Волинське слово* (Луцьк), 1937, н. 6, 11 лютого, с. 6.

¹⁴ *Волинське слово* (Луцьк), 1937, н. 7, 18 лютого, с. 6.

¹⁵ *До 10-ої річниці відродження укр. армії* [To the 10th anniversary of the renaissance of ukraine. the army], *Українська нива* (Варшава), 1927, н. 62, 15 листопада, с. 4.

¹⁶ В. Оскілко, *Між двома світами* [Between the two worlds], Рівне-Волинь, 1924.

¹⁷ *Українська нива* (Луцьк), 1936, н. 1, 14 червня, с. 2.

¹⁸ *Волинське слово* (Луцьк), 1937, н. 13, 1 квітня, с. 3.

¹⁹ *Діло* (Львів), 1924, н. 72, 1 квітня, с. 1.

²⁰ Держархів Рівненської обл., ф. 33 Прокуратура Рівненського окружного суду, оп. 4, *спр.* 74 Звіти і рапорти Волинського воєводського управління і бригади «Волинь» Корпусу охорони прикордоння про суспільно-політичне становище на території воєводства, арк. 14.

²¹ І. Кедрин, *Життя – Події – Люди* [Life - Events - People]. Спомини і коментарі, Нью-Йорк, 1976, с. 208.

²² *З жалібної хроніки* [From the mournful chronicle], *Тризуб* (Париж), 1926, н. 37–38, 18 липня, с. 27.

²³ Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ, ф. 6 Архівно-кримінальні справи на реабілітованих осіб, *спр.* 69848 Бачинський Сергій Васильович, т. 2, арк. 14.

²⁴ *Культурно-освітні справи* [Cultural and educational affairs], *Волинське слово* (Луцьк), 1937, н. 2, 7 січня, с. 6.

²⁵ *Українська нива* (Луцьк), 1932, н. 26-27, 29 червня, с. 3.

²⁶ Держархів Рівненської обл., ф. 30 Рівненське повітове староство, оп. 19, *спр.* 413, Листування з представниками УЦК по Рівненському повіту про видачу дозволу на збір пожертв і будівництво пам'ятника отаману УНР Василю Тютюннику, арк. 1.

- ²⁷ А. В. Панахида на могилі отамана Василя Тютюнника в Рівному [Memorial service on the grave of the ataman Vasyl Tyutyunnik in Rivne], *Українська нива* (Луцьк), 1931, н. 32, 30 жовтня, с. 2.
- ²⁸ П. Філоненко, *Збройна боротьба на Волині* [Armed struggle in Volhynia] (Спомин учасника), Вінніпег, Канада, Накладом Волинського Видавничого фонду, 1958, с. 34.
- ²⁹ *Волинське слово* (Луцьк), 1937, н. 29, 8 жовтня, с. 3.
- ³⁰ *Українська нива* (Варшава), 1926, н. 22, 24 травня, с. 2.
- ³¹ *Вшанування пам'яті українських козаків* [Honoring the memory of the ukrainian cossacks], *Українська нива* (Луцьк), 1933, н. 1–2, 7 січня, с. 7.
- ³² *Українська нива* (Луцьк), 1933, н. 21–22, 13 червня, с. 6.
- ³³ В. Боровський, *Національно-культурне відродження містечка Олександрії* [National-cultural revival of the town of Alexandria] in: «Літопис Волині», Нью-Йорк; Буенос-Айрес; Вінніпег, 1955, ч. 2, с. 78.
- ³⁴ Посвячення пам'ятника на могилі українського вояка [Consecration of the monument to the grave of a Ukrainian soldier], *Діло* (Львів), 1936, н. 112, 21 травня, с. 8.
- ³⁵ *Діло* (Львів), 1937, н. 232, 21 жовтня, с. 9.
- ³⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 580 т. Українська станиця інтернованих військ УНР, м. Каліш, оп. 1, *спр. 6* Циркуляри Українського Центрального комітету в Польщі, арк. 106.
- ³⁷ *Посвячення хреста-пам'ятника* [Consecration of the cross-monument], *Українська нива* (Луцьк), 1936, н. 2, 25 червня, с. 7.
- ³⁸ П. Філоненко, *Збройна боротьба на Волині*, с. 35.
- ³⁹ *Тризуб* (Париж), 1929, н. 45, 10 листопада, с. 25–26.
- ⁴⁰ *Українська нива* (Варшава), 1927, н. 28, 19 червня, с. 2.

Reference

1. I. Soliar, *Ukrainska revoliutsiia 1914-1923 rokakh v natsionalnii pamiati halychan u mizhvoiennyi period XX stolittia* [Ukrainian revolution of 1914–1923 in the national memory of galicians in the interwar period], in: «Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist», 2017, vyp. 29, s. 157- 164.
2. 22 sichnia [January 22], *Ukrainska nyva* (Varshava), 1928, n. 9, 22 sichnia, s. 1.
3. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti, f. 3 «Soiuz Ukrainok», op. 1, spr. 2 Statut Tovarystva «Soiuz ukrainok» v Rivnomu. Protokoly zasidan ta in., ark. 55 zv.
4. Tryzub (Paryzh), 1935, n. 12, 24 bereznia, s. 14.
5. U Polshchi [In Poland], Tryzub (Paryzh), 1937, n. 50, 26 hrudnia, s. 28–29.
6. Kovel u dni ukrainskoho smutku [Kovel on the day of Ukrainian sorrow], Tryzub (Paryzh), 1932, n. 28–9, 10 lystopada, s. 42.
7. O. K. Sviato proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy [Celebration of declaration of Ukraines independence], *Ukrainska nyva* (Varshava), 1927, n. 5, 4 liutoho, s. 3.
8. Lyst z Volyni [Letter from Volyn], Tryzub (Paryzh), 1930, n. 12, 23 bereznia, s. 9–10.
9. R. Davydiuk, *Ukrainska politychna emihratsiia v Polshchi: sklad, struktura, hromadsko-politychni praktyky na terytorii Volynskoho voievodstva* [Ukrainian political emigration in Poland: staff, structure, social and political practices in the Volyn Voivodeship], Lviv-Rivne, Diatlyk M., 2016, s. 482.
10. *Volynske slovo* (Lutsk), 1937, n. 2, 7 sichnia, s. 4.
11. *Volynske slovo* (Lutsk), 1937, n. 5, 4 liutoho, s. 4.
12. Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. 33 Prokuratura Rivnenskoho okruzhnoho sudu, op. 4, spr. 86 Zvity i raporty Volynskoho voievodskoho upravlinnia derzhavnoi politsii pro suspilno – politychne stanovyshche na terytorii voievodstva, ark. 82.
13. *Volynske slovo* (Lutsk), 1937, n. 6, 11 liutoho, s. 6.
14. *Volynske slovo* (Lutsk), 1937, n. 7, 18 liutoho, s. 6.
15. Do 10-oi richnytsi vidrozhennia ukr. armii [To the 10th anniversary of the renaissance of ukraine. the army], *Ukrainska nyva* (Varshava), 1927, n. 62, 15 lystopada, s. 4.
16. V. Oskilko, *Mizh dvoma svitamy* [Between the two worlds], Rivne-Volyn, 1924.
17. *Ukrainska nyva* (Lutsk), 1936, n. 1, 14 chervnia, s. 2.
18. *Volynske slovo* (Lutsk), 1937, n. 13, 1 kvitnia, s. 3.
19. *Dilo* (Lviv), 1924, n. 72, 1 kvitnia, s. 1.
20. Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. 33 Prokuratura Rivnenskoho okruzhnoho sudu, op. 4, spr. 74 Zvity i raporty Volynskoho voievodskoho upravlinnia i bryhady «Volyn» Korpusu okhorony prykordonnia pro suspilno-politychne stanovyshche na terytorii voievodstva, ark. 14.

21. I. Kedryn, *Zhyttia – Podii – Liudy* [Life - Events - People]. Spomyny i komentari, Niu-York, 1976, s. 208.
22. *Z zhalibnoi khroniky* [From the mournful chronicle], Tryzub (Paryzh), 1926, n. 37–38, 18 lypnia, s. 27.
23. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, m. Kyiv, f. 6 Arkhivno-kryminalni spravy na reabilitovanykh osib, spr. 69848 Bachynskiy Serhii Vasylovych, t. 2, ark. 14.
24. Kulturno-osvitni spravy [Cultural and educational affairs], *Volynske slovo* (Lutsk), 1937, n. 2, 7 sichnia, s. 6.
25. *Ukrainska nyva* (Lutsk), 1932, n. 26-27, 29 chervnia, s. 3.
26. Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. 30 Rivnenske povitove starostvo, op. 19, spr. 413, Lystuvannia z predstavnykamy UTsK po Rivnenskomu povitu pro vydachu dozvolu na zbir pozhertv i budivnytstvo pamiatnyka otamanu UNR Vasyliu Tiutiunnyku, ark. 1.
27. A. V. Panakhyda na mohyli otamana Vasylia Tiutiunnyka v Rivnomu [Memorial service on the grave of the ataman Vasyl Tyutyunnik in Rivne], *Ukrainska nyva* (Lutsk), 1931, n. 32, 30 zhovtnia, s. 2.
28. P. Filonenko, *Zbroina borotba na Volyni* [Armed struggle in Volhynia] (Spomyn uchasnyka), Vinnipeh, Kanada, Nakladom Volynskoho Vydavnychoho fondu, 1958, s. 34.
29. *Volynske slovo* (Lutsk), 1937, n. 29, 8 zhovtnia, s. 3.
30. *Ukrainska nyva* (Varshava), 1926, n. 22, 24 travnia, s. 2.
31. Vshanuvannia pamiaty ukrainskykh kozakiv [Honoring the memory of the ukrainian cossacks], *Ukrainska nyva* (Lutsk), 1933, n. 1–2, 7 sichnia, s. 7.
32. *Ukrainska nyva* (Lutsk), 1933, n. 21–22, 13 chervnia, s. 6.
33. V. Borovskiy, *Natsionalno-kulturne vidrodzhennia mistechka Oleksandrii* [National-cultural revival of the town of Alexandria] in: «Litopys Volyni», Niu-York; Buenos-Aires; Vinnipeh, 1955, ch. 2, s. 78.
34. Posviachennia pamiatnyka na mohyli ukrainskoho voiaka [Consecration of the monument to the grave of a Ukrainian soldier], *Dilo* (Lviv), 1936, n. 112, 21 travnia, s. 8.
35. *Dilo* (Lviv), 1937, n. 232, 21 zhovtnia, s. 9.
36. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv, f. 580 t. *Ukrainska stanytsia internovanykh viisk UNR*, m. Kalish, op. 1, spr. 6 Tsyrukuliary Ukrainskoho Tsentralnoho komitetu v Polshchi, ark. 106.
37. Posviachennia khresta-pamiatnyka [Consecration of the cross-monument], *Ukrainska nyva* (Lutsk), 1936, n. 2, 25 chervnia, s. 7.
38. P. Filonenko, *Zbroina borotba na Volyni*, s. 35.
39. Tryzub (Paryzh), 1929, n. 45, 10 lystopada, s. 25–26.
40. *Ukrainska nyva* (Varshava), 1927, n. 28, 19 chervnia, s. 2.